

ΙΔΡΥΤΗΣ: ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΤΕΣΣΑΡΑΚΟΣΤΟΣ ΠΕΜΠΤΟΣ

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ - ΙΟΥΝΙΟΣ

1949

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & ΣΙΑ Α.Ε.
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ",
38 - ΟΔΟΣ ΤΣΟΥΡΤΣΙΑ - 38
ΑΘΗΝΑΙ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2005

Ο «ΝΟΥΜΑΣ»,

Η ΕΠΟΧΗ ΤΟΥ—Η ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΤΟΥ

“Εγραψα άλλοτε * πώς για να ζωντανευτεί ή εποχή του, για να ζυγιαστεί καλοσυνείδητα, ακριβοδίκαια και συνολικά ή δράση κ’ ή επίδραση του «Νουμά», ή διαδρομή του στο πνευματικό μας στερέωμα, θά εΐτανε πολύ σκόπιμο και συντελεστικό να καταπιαστεί ένας νεώτερος έρευνητής, ξεφυλλίζοντας και μελετώντας υπομονετικά τους πολύχρονους τόμους του περιοδικού, μά και τὸ ιδιαίτερο ἀρχεῖο του, χειρόγραφα, ἐπιστολές, σημειώματα κλπ. πὸ μέσα σ’ αὐτὰ θ’ ἀνακαλύψει θησαυρούς ἀπὸ πληροφορίες χαρακτηριστικές και περιεργές πὸ μπορεῖ νὰ φωτίσουν σημαντικὰ τὰ πρόσωπα, τὰ φαινόμενα και τὰ πράγματα μιᾶς μεταβατικής, μά σπουδαίας ἐποχῆς ἀνάμεσα στὰ νεοελληνικά γράμματα.

Τὸ ιδιαίτερο αὐτὸ ἀρχεῖο τοῦ «Νουμά» δὲν ξέρω ἀν σώζεται και ὑπάρχει, μά πάνου στοὺς πολυσέλιδους τόμους του ἔσκυψε και κοπίασε τελευταῖα, ἕνας ἀπὸ τοὺς νεώτερους λογοτέχνες, ὁ κ. Πέτρος Μαρκάκης, και τ’ ἀποτελέσματα τῆς ἐργασίας του, ἕνας συνολικός και ἀποκαλυπτικός καθρέφτης, θά δημοσιευτοῦνε στὶς σελίδες τῆς «Νέας Ἐστίας».

Νομίζω πὸς μπορῶ τώρα, με τὴν εὐκαιρία αὐτή, νὰ ξαναπῶ ὅ,τι κ’ ἐγὼ μά και ἄλλοι στενοὶ συνεργάτες τοῦ «Νουμά», εἴχαμε προτῆτερα σημειώσει για τὴ μακρόχρονη δράση τοῦ ἐξαιρετικοῦ αὐτοῦ φύλλου και για τὴν ἀδρῆ προσωπικότητα τοῦ Ἰδρυτῆ του Δημήτρη Ταγκοπούλου. “Αν και δὲ μάς χωρίζουν πολλὰ χρόνια ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, ὅμως στοὺς νεώτερους διανοουμένους ἢ ἄγνοια τῶν στοιχείων πὸ τὴ σημάδεψαν εἶναι φανερῆ. Γιατί οἱ περισσότεροὶ πὸ μιλήσανε τὰ τελευταῖα χρόνια για τὴ δράση και τὴν πολιτικὴ τοῦ «Νουμά» στηρίζονται σὲ γνώμη και ἀνίληψη λαθεμένη, μακριὰ ἀπὸ τὴ γνώση τῶν καθέκαστα πραγμάτων. Και για τοῦτο ἢ τὸση σύγχυση, σύγκρουση και ἀντιγνωμία πὸ κυριαρχεῖ για τὴν ἐπίδρασή του στὰ γλωσσικά και πνευματικά μας προβλήματα. Μά ξεχνοῦν

τί μεγάλο κίνητρο ἀνάμεσα στὴ μάχη εἶν’ ὁ ἐνθουσιασμός ὁ ἀπεριόριστος και ξαφνίζονται, ὕστερ’ ἀπὸ τόσα χρόνια, για τὴ φλόγα πὸ σκορποῦσε γύρω του, φλόγα πὸ δὲν μποροῦσε βέβαια νὰ διατηρηθῆ στὰ κατοπινα χρόνια. Και ξεχνοῦν ἀκόμα πὸς σὲ κοινωνίες ἀσχημάτιστες και ἀνοργάνωτες τὰ πάντα ταλαντεύονται ἀμφίβολα και παραπατοῦν, και πὸς μέσα σὲ τέτοια κοινωνία τὸ φύλλο ἐκείνο φύσηξε και στερέωσε ἀμετρῆ πίστη στὶς ἰδέες του και πὸς ἢ πίστη δὲν εἶναι ἀπὸ τὰ στοιχεῖα ἐκείνα τὰ ἠθικά πὸ λογαριάζονται λιγότερο.

Κυριολεχτικά ὁ «Νουμάς» εἶτανε στὴν ἀρχὴ (1903) μιὰ ἐφημερίδα βδομαδιάτικη, πὸ ἀκολουθοῦσε νεωτεριστικές ἰδέες για τὰ κοινωνικά και πνευματικά ζητήματα και πὸ ἐξελίχτηκε με τὸν καιρὸ στὸ μοναδικὸ μαχητικὸ φύλλο, πὸ εἶχε ὀρισμένη κατεύθυνση και ὑποστήριζε θετικὰ αἰτήματα για τὴ διανοητικὴ και γλωσσικὴ ἀναγέννηση.

Ὁ «Νουμάς» βγῆκε σ’ ἐποχὴ πὸ τὸ ἔθνος, ὕστερ’ ἀπὸ ἕνα ἄτυχο πόλεμο (1897) εἶχε χάσει τὸ ἠθικὸ στήριγμα τῶν ἐλπίδων του και πλανιότανε ἀνάμεσα σὲ καυγάδες κομμάτων μικροπολιτικῆς και στὴ σκολαστικὴ συντηρητικὴ τρομοκρατία πὸ ἤθελε νὰ ὑποτάξει, ὕστερ’ ἀπὸ πολὺχρονη προσπάθεια, τὸ πνεῦμα τῆς φυλῆς σ’ ἕναν ἄγονο δασκαλισμό. Ἡ κοινὴ γνώμη και ἢ νεολαία ἐπηρεασμένες ἀπὸ τὴν ἀναρχοῦμενη δημοσιογραφία, πὸ χωρὶς καμιά οὐσιαστικὴ συνέπεια εἶταν ἀφοσιωμένη στὰ πρόσωπα «τῆς ἡμέρας» και στὴν πλανερὴ παράδοση ρηχῶν νοθευμένων ἰδεῶν και ἀνιστόρητων δημοκοπικῶν συστημάτων, ἀκολουθοῦσαν τυφλὰ τοὺς δρόμους ἐνὸς στεῖρου ἀλληλοφαγώματος πὸ δὲν μποροῦσε νὰ ἔχει τέλος και ἀποτέλεσμα.

Εἶταν ἔτσι φυσικὸ ἢ ἀντίθεση στὰ καθιερωμένα πὸ ἔφερε τὸ φανέρωμα τοῦ «Νουμά», νὰ μὴν κάμει σπουδαία ἐντύπωση στὴν ἀρχὴ και μερικοὶ πήραν τις ἐλεύθερες ἰδέες, πὸ βοηθοῦσε τὴν ἀνάπτυξή τους, γι’ ἀσήμαντες ἰδιοτροπίες. Οἱ ἐφημερίδες, βέβαια, πρῶτα δείξαν ἀπεριόριστη περιφρόνηση, ἔπειτ’ ἀρχίσαν νὰ παραξενεύονται και σιγὰ σιγὰ νὰ προσέχουν και νὰ χτυ-

* Περιοδικὸ «Γράμματα» (Γενάρης 1943).

πούν. Τὴν ἀντίδραση αὐτὴ τὴ ζητοῦσε ὁ «Νουμάς», γιατί ἔφερνε σὲ πολλοὺς τὴν δρεξὴ νὰ κοιτάζουν, τὰ ὡς τότε παραδομένα καὶ καθαγιασμένα, μὲ ἄλλο μάτι καὶ νὰ σκεφτοῦνε. Τὸ φύλλο μὲ τὸ πέρασμα τοῦ καιροῦ κυκλοφοροῦσε ὄλο καὶ περισσότερο, ἀποχτοῦσε φίλους καὶ ὁπαδοὺς ἀνάμεσα στοὺς νέους. Στὸ πανεπιστήμιο χωρίζονταν οἱ λίγοι προοδευτικοὶ ἀπὸ τοὺς πολλοὺς συντηρητικούς. Τὰ ρεύματα τῶν ἰδεῶν ἀντάραζαν τὰ λιμνασμένα πνεύματα.

**

Τὸ ζωτικότερο ζήτημα τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, ποὺ ἔπαιρνε ἀπάνω του, ὄλη τὴν τάση γιὰ πρόοδο καὶ ἀλλαγὴ, εἶταν τὸ γλωσσικό. Οἱ ἀντιλογίαι ἀδιάκοπες, ἀπέραντες, φανατισμένες, ἔκλειναν μέσα τοὺς πολλοὺς κύκλους, ἔθνικούς, κοινωνικούς, πνευματικούς, λογοτεχνικούς, ἐπιστημονικούς. Εἶταν ἀνάγκη νὰ ὑπάρχει ἓνα βῆμα ἀπολογητικό, γιὰ νὰ μπορεῖ ν' ἀντιμάχεται τίς λογίαι ἰδεολογικὲς καὶ συκοφαντικὲς κατηγορίαι καὶ κατακριτικὲς ποὺ ξεφύτρωναν ἀπὸ παντοῦ γύρω ἐναντίον στοῦ κίνημα τοῦ δημοτικισμοῦ καὶ ἡ ἀνάγκη αὐτὴ δημιούργησε τὸ χαρακτήρα τοῦ «Νουμά».

Ἔτσι ὁ ἰδρυτὴς καὶ διευθυντὴς του, ὁ Δημήτρης Ταγκόπουλος, ποὺ ξεκίνησε ἀπὸ τὴ δημοσιογραφία — ἀρχισυντάχτης τῆς καθημερινῆς «Ἐστίας» — βρέθηκ' ἐπὶ κεφαλῆς μιᾶς ἀνοργάνωτης ὁμάδας ποὺ τὴν ἔνωσε μονάχα τὸ κοινὸ ἰδανικὸ τῆς ἐλευθερίας τῆς σκέψης καὶ εἰδικότερα τὸ αἶτημα τοῦ ν' ἀναστηθεῖ καὶ καλλιεργηθεῖ ἡ περιφρονημένη λαϊκὴ γλώσσα, νὰ δημιουργηθεῖ μιὰ γνήσια ἔθνικὴ τέχνη, νὰ ξαναβρεῖ τὸ δρόμο τῆς ἡ παράδοση τῆς ἑλληνικῆς μούσας καὶ νὰ γίνε φανερό πῶς τὸ ἔθνος ἔχει ἀξιόλογη πνευματικὴ δύναμη καὶ ζωντάνια γιὰ νὰ προκόψει. Τὰ αἰτήματ' αὐτά, ποὺ σήμερα, ὕστερ' ἀπὸ τόσο πολὺχρονον ἀγῶνα, φαίνονται λογικά, δίκαια, ἀξιοπρόσεχτα καὶ σεβαστά, τὸν καιρὸ ἐκεῖνο σήκωναν θύελλες δασκαλικῆς ἐναντιότητος καὶ δημόσιας ὀργῆς.

Ἀκριβῶς, ἡ μεθοδικὴ ἐπιμονὴ ἑνὸς φύλλου σὰν τὸ «Νουμά», γύρω ἀπὸ τὸ γενικὸ κατατρεγμὸ ποὺ τοῦ εἶχανε σηκώσει οἱ σχολαστικοί, ποὺ ἡ ἀξία τῆς διαφεύγει σήμερα τοὺς παρατηρητὲς τοῦ ἔργου του, αὐτὴ ἡ χαρακτηριστικὰ ἠρωϊκὴ ἐπιμονὴ, δίχως τὴν παραμικρὴ λιποψυχία, θὰ ἔπρεπε νὰ δικαιολογεῖ τὸ δρόμο του καὶ νὰ βαραίνει περισσότερο ἀπ' ὄλα στὴ συνείδηση τῶν κατοπινῶν. Ἡ ἀπὸ τὰ ὕστερα κριτικὴ, γιὰ νὰ σταθεῖ, ἀνάγκη νὰ εἶναι ρυθμισμένη στὴ μελέτη καὶ τὴν ἀναπαράσταση τῆς εἰρηνικῆς μὰ δύσκολης ἐποχῆς ἐκείνης, μὲ τίς ἐπιταγὲς τῆς σκοπιμότητος καὶ τῆς στρατηγικῆς.

Ὁ «Νουμάς» δὲν εἶχε τὴν ἀξίωση βέβαια νὰ δημιουργήσῃ μεγαλοφυῖαι καὶ νὰ

τίς θεμελιώσῃ. Τὸ ἔργο του εἶταν ἄλλο. Πρῶτα νὰ κλονίσει τίς κοινὰ ἀναγνωρισμένες ἀξίαι, ποὺ ἐμπόδιζαν τὸ δρόμο τῆς πνευματικῆς προκοπῆς καὶ τῆς γλωσσικῆς ἀναγέννησης, καὶ ὕστερα νὰ προσπαθήσῃ νὰ φανερώσῃ νέαι ἀξίαι ἀπὸ τοὺς σύγχρονους καὶ τοὺς νεώτερους, ἀξίαι ποὺ νὰ μπορέσουνε νὰ ἐπιβληθοῦν καὶ ν' ἀλλάξουν τὴν ἐχθρότητα τῆς κοινῆς γνώμης τοῦ ἔθνους. Γιατί ἡ ἐποχὴ εἶτανε κρίσιμη γιὰ τὴ νεοελληνικὴ διάνοηση. Οἱ ἰδέαι ἀκαταστάλαχτες, τὰ τρόπαια συντριμένα, τὰ εἰδῶλα ἀφανισμένα. Ὁ «Νουμάς» ἀνοίγει πρόθυμα τίς στήλαις του σὲ ὄλους προσπαθοῦν ν' ἀποτινάξουν τὴν πνευματικὴ νάρκη. Δέχεται ἄρθρα καὶ μελέτες, ριζοσπαοτικὲς γιὰ τὴ φιλολογία μας, ποὺ γιὰ κανένα λόγο δὲν μπορούσανε νὰ δεχτοῦν οἱ τότε ἐφημερίδες καὶ περιοδικά. Γιατί τὸ ἰδιότυπο αὐτὸ φύλλο, ἀνάμεσα στὴ σύγκρουση καὶ στοῦ ζύμωμα ἰδεῶν καὶ συστημάτων γλωσσικῶν, κοινωνιολογικῶν καὶ πολιτικῶν, κρατᾶ τὴν ἰσορροπία καὶ ἀγωνίζεται νὰ βρεῖ ἓνα φωτεινὸ δρόμο. Μέσα ἀπὸ τίς σελίδαις τοῦ «Νουμά» ξεπηδοῦνε καινούριαι θεωρίαι, ἐκεῖ συζητοῦνται θέματα γραμματικά, γλωσσολογικά, πολιτικά, κοινωνικά, λογοτεχνικά, ἐκεῖ πρωτοφανερόνται λογοτέχναι κ' ἐπιστήμοναι νέοι, ποὺ ἔμελλε κατόπι ν' ἀναδειχτοῦνε καὶ ἀναγνωριστοῦνε. Ὅσοι θυμοῦνται πῶς εἶχε καταστήσει ἡ ζωὴ στὴν προπολεμικὴ Ἑλλάδα μὲ τὰ στενά τῆς ἐδαφικά καὶ πνευματικά σόνορα, πόση ἀφέλεια καὶ ἀδιαφορία βασίλευε σὲ λογίαι ζητήματα διανοητικά καὶ ζωτικά, σκόβοντας τώρα καὶ ξεσκαλίζοντας τοὺς παλιούς ἐκείνους τόμους τοῦ «Νουμά» θὰ βρεθοῦνε μπροστὰ σὲ ἀποκάλυψη. Τὸ ἀσήμαντο ἐκεῖνο φύλλο, ποὺ κατόρθωνε κ' ἔβγαине μὲ τόσαι στενοχώριαι ταχτικά κάθε βδομάδα, ἔκλεινε μέσα του τόση κίνηση, τόση δύναμη, τέτοια πρωτοτυπία, ποὺ ἔλεγε κ' εἶχε συγκεντρωθεῖ σ' αὐτὸ ὄλη τῆς φυλῆς ἡ ἀνησυχία κ' ἡ ζωτικότητα. Γιατί ὁ κύκλος τῶν συνεργατῶν του εἶτανε πολὺ εὐρύχωρος. Ἀθήνα, Πόλη, Παρίσι, Ἀγγλία, Γερμανία, Ρωσία, Ἰντίαι, Ἀφρικὴ, Ἀμερικὴ, ὅπου ἑλληνας λόγιος ἢ φιλότεχνος δημοτικιστῆς.

Καὶ ὁ βδομαδιάτικος «Νουμάς» προσφέρει ἀμέτρητο ὕλικὸ γραμμένο στὴ δημοτικὴ μας. Ὑποστηρίζει φανερά τὸ γλωσσικὸ ἀγῶνα καὶ κάθε φορὰ ποὺ ξεσποῦνε διαμαρτυρίαι ἐναντίον τῶν «χυδαϊστῶν» κρατᾶ γερὰ ὑψωμένο τὸ λάβαρο τοῦ δημοτικισμοῦ. Ἔτσι, ὅτι ὁ Ψυχάρης δημιουργοῦσε θεωρητικά, ὁ «Νουμάς» τὸ πραγματοποιοῦσε. Οἱ παλαιοὶ λόγιοι, οἱ ἀναγνωρισμένοι, οἱ ξακουσμένοι, οἱ σεβαστοὶ τῆς «κοινῆς γνώμης» μὲ φόβο τραβιοῦνται ἀπὸ τὸ «παλαβὸ» αὐτὸ φύλλο. Ὁ Ταγκόπουλος ἔρχεται στιγμὴ ποὺ βλέπει τὸν κίντυνο νὰ μείνει χωρὶς συνεργάτες στὰ πρῶτα του βήματα. Μὰ δὲ δειλιάζει. «Εἶμαι ἱκανός», ἔλεγε, «καὶ μόνος σὰ μείνω νὰ γράφω ὄλοκληρο τὸ

«Νουμάς». Τό γυμνασμένο του μάτι ξέρει νά διαλέγει καί δημιουργεῖ καινούργιους συνεργάτες. Παίρνει άγνωστους ώς τήν ώρα νέους, τούς φανερώνει, τούς πρωτοτυπώνει τά έργα, τούς δίνει τήν εύκαιρία νά ποῦνε δ,τι θέλουνε, άρκει νά έχουνε νά ποῦνε πράματα ζουμερά καί πρωτότυπα. 'Η ελεύτερη σκέψη γίνεται τό πρόγραμμά του. 'Ο δημοτικισμός άπό γλωσσικό κίνημα γίνεται κίνημα άπολυτρωτικό ιδεών καί ψυχών. 'Ετσι πλαταίνει όσο μπορεί τά σύνορά του.

* *

Μά ποιός εΐτανε λοιπόν αυτός ό Ταγκόπουλος μέ τό άθλητικό του παράστημα, μέ τή ζωηρή του φυσιογνωμία, μέ τ' άδρά του χαρακτηριστικά, μέ τά όνειροπόλα του μάτια, τή νοσταλγική του ψυχή, τήν ήρωική του καρδιά; Ποιός εΐταν αυτός ό άύστηρός καί τόσο μαζί γλυκός άνθρωπος, ό σαρκαστής μά καί τρυφερός, ό έμψυχωτής καί όδηγητής γιά μäs τούς νεώτερους; 'Ο Ταγκόπουλος γεννήθηκε στήν 'Υδρα στά 1867, όπου ό πατέρας του ύπηρετούσε τότε έπαρχος. 'Η πατρική του οικογένεια καταγόταν άπό τή Βυτίνα καί τό σοΐ τής μητέρας του: 'Αθανασίου, εΐτανε παλιό 'Αθηναίικο. 'Αν καί σπούδασε γιατρός καί πήρε τό δίπλωμά του, δέ θέλησε νά έξασκήσει τό έπάγγελμά του αυτό γιατί άπό παιδί άκόμα τόν τραβούσαν τά γράμματα. Συνεργάτης, στήν άρχή, τοῦ Κλεάνθη Τριαντάφυλλου στό «Ραμπαγά», δόθηκε ύστερα στή δημοσιογραφία. Προτήτερα εΐχε γίνει γνωστός στοῦς λογοτεχνικούς κύκλους μέ τό ποιητικό του βιβλίο «Πρώτοι στίχοι». Μά ή δημοσιογραφία δέν τόν Ικανοποιεΐ. 'Ο όρμητικός του χαρακτήρας, ή ελεύτερη ψυχή του τόν οδηγούνε σέ γενναιότερους δρόμους. Στά 1903 άποφασίζει νά έκδώση τό βδομαδιακό «Νουμάς», βάζοντας τίτλο τοῦ φύλλου τό ψευτόνομα πού μέ αυτό έγραφε μικρά πετυχημένα χρονογραφήματα στήν έφημερίδα «'Εστία». Πώς όμως άποφάσισε νά βγάλει τό «Νουμάς» ό Ταγκόπουλος; Πολλοί βρήκαν καί εΐπαν ώς τώρα διάφορες άφορμές. Μά ό ίδιος σ' ένα του άρθρο (*) μäs δίνει τήν έξήγηση: «Μελετώντας τόν Ψυχάρη άρχίησα σιγά σιγά νά βγάζω άπό τά μάτια μου τίς δημοσιογραφικές τσίμπλες καί νά βλέπω πιό ξάστερα. 'Ο Ψυχάρης λοιπόν μέ παρακίνησε (χωρίς νά γνωρίζομαστε καθόλου καί χωρίς νάχουμε αλλάξει οὔτ' ένα γράμμα) νά βγάλω τό «Νουμάς».

Εΐπαμε πώς ό «Νουμάς» έδειξε προσοχή ξεχωριστή γιά τούς νέους. Καί οι νέοι αυτοί εΐταν εκείνοι πού βοήθησαν μέ όλη τήν ψυχή τόν άγώνα πού εΐχε αναλάβει τό πρωτότυπο εκείνο φύλλο. 'Ο ίδιος ό Ταγκόπουλος αναφέρει** πώς οι τότε νεαροί συνεργ-

γάτες του καταγινόντανε όχι μόνο στήν πνευματική τους έργασία γιά τήν ύλη τοῦ «Νουμάς», μά καί στίς δουλειές εκείνες άκόμα πού χρειαζόντανε γιά νά κυκλοφορήσει τό φύλλο. 'Ετσι εΐχανε καθιερωθεί τά λεγόμενα «διπλωματικά» σαβατόβραδα τοῦ «Νουμάς», άφού κάθε Σάβáτο βράδι οι φίλοι τοῦ γραφείου βοηθούσανε στό δίπλωμα τοῦ φύλλου. Τό φύλλο δηλαδή — διηγείται ό Ταγκόπουλος — τυπωνότανε δειλινό τοῦ Σάβáτου. Τό ίδιο βράδι έπρεπε νά διπλωθεί καί ταχυδρομηθεί. Γιά τή διεκπεραίωση λοιπόν αυτή άγγαρεύονταν όλοι οι συνεργάτες πού πηγαίνανε στό γραφείο κ' εκεί μέ κουβέντες, μέ γέλια, μέ πειράγματα καί κουτσομπολιές φιλολογικές, διπλώνανε τά φύλλα, τά έτοιμάζανε γιά τήν κυκλοφορία. Κυριώτεροι διπλωτές ή διπλωμάτες τοῦ «Νουμάς» εΐτανε ό Ιστοριοδίφης Ν. Βέης, φοιτητής τότε, καί ό συγγραφέας τοῦ «Μεγ' 'Αλέξαντρου» Χαραλάμης 'Αντρεάδης, ό γλωσσαπόστολος, όπως τονέ φώναζε ό Ταγκόπουλος. 'Ο 'Αντρεάδης έννοούσε νά κάθεται στό μεσιανό τραπέζι, τό μακρό, νά έχει τήν ίδια πάντα καρέκλα καί νά ύπάρχει άπάνω στό τραπέζι τό κόκαλο γιά νά διπλώνεται άνετα τό φύλλο. 'Αν έλειπε τό κόκαλο — καί πολλές φορές τοῦ τό κρύβανε — δέν έννοούσε μέ κανένα τρόπο ν' άρχίσει τή δουλειά. 'Ο Βέης πάλι, έπειδή τά τραπέζια δέν περισσεύαν, εΐχε καταδικαστεί νά κάθεται σταυροπόδι, στό πάτωμα, καί νά τσακίζει στά τέσσερα τά διπλωμένα φύλλα πού τοῦ παράδινε ό 'Αντρεάδης. Καί ό σοφός φίλος διαμαρτυρότανε συχνά στοῦς άλλους συναδέρφους του:

— Μωρέ μασκαράδες, κοτζάμ Ιστοριοδίφη τόν καταδικάσατε νά δουλεύει καταγής;

Αυτά τά διπλωματικά Σαβατόβραδα μείνανε πάντα φιλικά, χωρίς ποτέ νά πάρουνε σοβαρό φιλολογικό χαρακτήρα. Κι αν κανείς εΐχε τίποτε καινούριο νά διαβάσει, εΐτανε δεχτός μά μέ όρο άπαραίτητο νά εΐναι σύντομος. Κάποτε ένας νέος διηγηματογράφος, ό Κορτζάς, καταπάτησε αυτόν τόν όρο καί κράτησε τή συντροφιά, δυό όλόκληρες ώρες γιά νά διαβάσει ένα μάτσο άποτυχημένα διηγήματα, πού τό μεγαλύτερο τό τιτλοφορούσε «Βάσω ή βαλαντωμένη». Οι άκροατές διαμαρτυρηθήκανε στήν άρχή γιά τό μακρός, ύστερ' άρχίσανε τά πειράγματα καί τά γέλια. Μά ό διηγηματογράφος λεφτό τσακιστό δέν έδινε γιά όλο τό κακό πού γινότανε, μά έξακολουθούσε τό διάβασμα καί μόνο άπό καιρό σέ καιρό πετούσε σά φοβέρα καί σάν έκδίκηση γιά τόν τέτοιο θόρυβο, τά στερεότυπα λόγια.

— Καί όμως όλα θά τ' άκούσετε!

'Ο Κορτζάς εΐχε τήν άδυναμία όχι μόνο νά γράφει διηγήματα, μά νά συζητεί καί γλωσσολογικά. Καί όταν πετύχαινε μάλιστα κανένα Σαβατόβραδο τό Μανόλη

* «Νουμάς» Γενάρης 1912, άριθ. 461.

** «Τά είκοσάχρονα τοῦ Νουμάς» 1923, σελ. 52.

Τριάνταφυλλίδη, έννοούσε νά τόν ξεθεώσει μέ τά ξαφνικά και έξωφρενικά έρωτήματά του και μέ τίς άντιεπισημονικές του άντιλογίες. ‘Ο Τριάνταφυλλίδης από φύση συζητητικός δέ βαριότανε νά του άπαντά, μά έχοντας τή συνήθεια νά συζητεί νευρικά και σά θυμωμένα, άκουγε συχνά τήν παρατήρηση :

- Μή θυμώνετε, κύριε Τριάνταφυλλίδη !
- Δέ θυμώνω. Είναι συνήθιο μου νευρικό...
- Νά, κι αυτό θυμωμένα τό λέτε !

Κ’ ένώ πολλοί τότε χαρακτήριζαν ώς άγράμματος τούς συνεργάτες του «Νουμά», οί περισσότεροι άπ’ αυτούς μεταφράζανε και δημοσίευαν αρκετές σελίδες από τούς πιό δύσκολους άρχαίους ποιητές και πεζογράφους, σκάρωναν έπιγράμματα και διαλόγους όλόκληρους σέ άρχαία γλώσσα, πού όπως βεβαιώνει ο Βουτιεριδης * εΐταν άδύνατο νά τής βρει κανένας λάθη. ‘Ετσι μονάχα μπορούσαν ν’ άπαντούνε στήν κατηγορία τής άγραμματοσύνης. ‘Υστερ’ από τίς ταραχές πού έγιναν γιά τήν παράσταση τής «‘Ορέστειας» στό Βασιλικό Θέατρο, μεταφρασμένης στή δημοτική γλώσσα, ο μακαρίτης Μιστριώτης γιά ν’ άντιδράσει έδωσε στό Δημοτικό Θέατρο παράσταση μέ τόν «Αΐαντα» του Σοφοκλή στό άρχαίο κείμενο, από τό θίασο πού είχε οργανώσει γιά τή διδασκαλία των άρχαίων δραμάτων. ‘Ο «Νουμάς» σ’ ένα του φύλλο τύπωσε μετάφραση στή δημοτική δλης τής τραγωδίας από τό Ζήσιμο Σιδέρη και τή βραδιά τής διδασκαλίας του άρχαίου «Αΐαντα» πουλιότανε αυτό τό φύλλο έξω από τό θέατρο. Κι όταν άρχισε ή παράσταση οί περισσότεροι θεατές, πιό πολλοί φοιτητές και άλλοι νέοι και μερικοί ξένοι, βρεθήκανε νά κρατούνε στά χέρια τους τό «Νουμά». ‘Ο άείμνηστος Μιστριώτης τήν άλλη μέρα πήγε και διαμαρτυρήθηκε στό δήμαρχο, γιατί ή ύπηρεσία του θεάτρου άφησε νά γίνη εκεί μέσα μιá τέτοια βεβήλωση του άρχαίου πνεύματος.

Αυτή ή αντίδραση πού άπαντούσε σέ κάθε βήμα του ο «Νουμάς» άντί νά του κόψει τό θάρρος, νά τόν άπαγοητεύσει; του δυνάμωνε τήν πίστη, του έδινε μεγαλύτερη δύναμη γιά τόν ιδεολογικό του άγώνα. Μέ τήν αντίδραση χαμογελοῦσε, σά δέν εΐταν τέτοια πού νά τόν κάμει νά ύπερηφανεύεται. ‘Ο μακαρίτης καθηγητής Σταμάτιος Βάλβης, θιασώτης τής καθαρολογίας, πήγαινε στό γραφείο του «Νουμά», σοβαρός και άγέλαστος, γιά νά έγχειρίσει σά νά εΐτανε δικαστικά δικόγραφα, τά βιβλία του, συντροφεμένα μέ γράμματα πότε ύβριστικά,

πότε χλευαστικά, πάντοτε όμως διασκεδαστικά. ‘Εβρισκε τόν Ταγκόπουλο :

— Λάβε το, κύριε ! Αυτό είναι δι’ ύμας... Και ο διευθυντής του «Νουμά» άνοιγε τό φάκελλο πού συνόδευε τό βιβλίο και διάβαζε τούς άκόλουθους στίχους.

Είς τόν «Νουμάν» τόν φίλον των χυδαίων
προσφέρω τό βιβλίον μου τό νέον
Ίνα φώς λάβη ο κενός του νοῦς,
άν είναι νοῦς ο νοῦς των κεχνηταίων
ο πλάσας *Ονισσαν και Παρθενούς.

‘Ο Ταγκόπουλος πού σέ μιá του έμιλία * αναφέρει αυτό τό έπεισόδιο, προσθέτει : Και όμως ο καλοκάγαθος κ. καθηγητής πέθανε ζωντανός, ένώ έμεις θά ζούμε ακόμα και πεθαμένοι.

‘Η αντίδραση δυνάμωνε τό «Νουμά», κ’ ή τέτοια αντίδραση ποτέ δέν έλειψε. Τήν άπαντούσε συχνά. ‘Αντίδραση από καθαρευουσιάνους κι αντίδραση ακόμα από δημοτικιστές. Γιατί και τέτοια αντίδραση ύπήρχε από φίλους τής δημοτικής, πού δέ συμφωνούσανε μέ τήν ταχτική, μέ τήν πολεμική πού έκανε ο «Νουμάς». Αυτοί θέλανε νά πείσουνε τούς άρχαίζοντες λογιστάτους γιά τήν πλάνη τους μέ ήρεμη μέθοδο, σιγά σιγά και μέ τό καλό. Μά ή ιδιοσυγκρασία του Ταγκόπουλου εΐταν άλιώτικη. Τραβούσε μπροστά άδιαφορώντας γιά δλους και γιά δλα. Πίστευε στήν άποστολή του και θυσιαζότανε πρόθυμα. Αυτό τό σημείο πρέπει νά προσέξουμε γιά νά καταλάβουμε τόν ήρωισμό του.

* *

Γιά τήν έποχή εκείνη, μέ τά μέσα και τίς δυνατότητες πού ύπήρχανε, ή σταδιοδρομία του «Νουμά» στάθηκε άληθινά κατόρθωμα. Μά γιά νά συντελεστεί ένα τέτοιο κατόρθωμα μέ τό άρθρο, τό δοκίμιο, τό στίχο, τό διήγημα, τό μυθιστόρημα, τό δράμα, τήν κριτική και τή σάτιρα—έπρεπε νά δοκιμάσει. Και ποιá καλύτερη και ουσιαστικότερη δοκιμή και αξιολόγηση από του ν’ άνοίξει τίς σελίδες του μ’ έμπιστοσύνη στους νέους. ‘Αν πολλοί δέν αναδείχτηκαν δοκιμοί διανοητές ή λογοτέχνες, ή ζημιá δέ βαραίνει. ‘Από δσους έμειναν και στερεώθηκαν, ποιός πολύ, ποιός λίγο, χρωστούνε τό φανέρωμά τους σ’ αυτή τή στοργή και τή βοήθεια του «Νουμά».

‘Ο Παρορίτης, σά γιορτάζονταν στα 1922, τά είκοσάχρονα του «Νουμά», έλεγε γι’ αυτόν πώς στάθηκε άληθινό σκολειό και οί στήλες του σαν είδος φιλολογικό κόσκινο. ‘Εκεί μέσα ξεκαθαρίστηκε ή ήρα από τό σιτάρι, εκεί μέσα πήρανε τήν έπίσημη άναγνώρισή τους δλοι σχεδόν δσοι ξεχωρίσανε κατόπι στα γράμματα. ‘Ετσι ο «Νουμάς» γιά τόν καιρό εκείνο στάθηκε ακόμα

* «Τά είκοσάχρονα του Νουμά» 1923 σελ. 14.

* Στις 18—12—1922 στή σάλα του ‘Ελλ. ‘Ωδείου.

σά φιλολογική 'Ακαδημία. "Ας μὴν ὑπῆρχε 'Ακαδημία νὰ μοιράζει διπλώματα καὶ βραβεΐα. Τὰ διπλώματα τοῦ «Νουμά» ἀξίζανε τότε σὰ διπλώματα μιᾶς 'Ακαδημίας πού ὁ καθένας φιλοδοξοῦσε νὰ τ' ἀποχτήσῃ. Καὶ ὅσο ὑπερβολικὸ βέβαια, εἴτανε κάπως δικαιολογημένο ἐκεῖνο πού εἶπε στὰ τελευταῖα τοῦ ὁ Ταγκόπουλος γιὰ ἕναν λόγιό πού διορίστηκε 'Ακαδημαϊκός.

— Νὰ ἰδοῦμε, ἂν θὰ μπορούσε ποτέ νὰ μπεῖ καὶ στὴν 'Ακαδημία τοῦ «Νουμά»!

Γιατὶ ὁ «Νουμάς» δὲ χάριζε μόνο διπλώματα στοὺς ἀξιούς, μὰ προσπαθοῦσε καὶ ν' ἀφαιρέσει διπλώματα ἀπὸ μερικοὺς πού εἶχανε ψεύτικη καὶ συμβατικὴ ἀξία. Πολλὲς φορές ἴσως στόθηκε σκληρός, μὰ ἡ αἰτία πρέπει νὰ ζητηθεῖ στὴν περιφρόνησή του στὶς παραδομένους ἀξίες καὶ στὴν ἀπέραντη συμπάθειά του πρὸς τοὺς νέους. Σὲ κάποιον πού τοῦ παραπονέθηκε πὼς στὸ φύλλο βλέπει νὰ ὑπογράφονται τὰ διάφορα δημοσιεύματα μὲ ἀγνώστα ὀνόματα καὶ ὄχι μὲ γνωστῶν καὶ ἀναγνωρισμένων λογίων, ἀπάντησε πὼς δὲ φιλοδοξοῦσε νὰ τὸ κάνει τὸ φύλλο τοῦ φαρμακεῖο πού νάχει μόνο γνωστὲς ἐτικέτες.

Καὶ μολαταῦτα οἱ ἐτικέτες αὐτὲς δὲν ἔλειπαν ἀπὸ τίς σελίδες τοῦ «Νουμά», καὶ πρῶτος ἀπ' ὄλους ὁ Παλαμάς, πού ἡ συνεργασία του δινόταν, γιὰ πολὺ καιρὸ, ἀποκλειστικὰ ἐκεῖ. Στὶς σελίδες τοῦ «Νουμά» τυπώθηκε τὸ περίφημο ἐκεῖνο ἄρθρο τοῦ Παλαμά, μέσα στὸ θόρυβο καὶ τὴν ἀντάρρα τῆς κατηγορίας «ἐπὶ μαλλιαρισμῶ» πού εἶχε σηκωθεῖ ἀπὸ παντοῦ ἐναντίο του. Ὁ Παλαμάς δὲ δίστασε νὰ ὁμολογήσῃ καὶ νὰ τονίσῃ πὼς ὁ μαλλιαρισμὸς εἶναι ἡ ἀρετὴ του. Ὁμολογία πού ἔκαμε τὸ ὑπουργεῖο τῆς Παιδείας νὰ τὸν πάσῃ προσωρινὰ ἀπὸ τῆς δημόσια θέσης του στὸ Πανεπιστήμιο.

Ὁ διευθυντὴς τοῦ «Νουμά» αἰσθάνοταν μιὰ περίεργη χαρὰ, ὅταν εἶτε ἀπὸ τὸ βῆμα τοῦ Πανεπιστημίου μὲ τὴν εὐκαιρία διαφόρων βραβείων (Σεβαστοπούλειο κλπ.), εἶτε ἀπὸ τίς στήλες τῶν ἡμερησίων χτυπιότανε ἡ ἰδεολογία τοῦ δημοτικισμοῦ. Ἐπαιρνε ἡ δῆψη του ἄλλον ἀέρα, τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου του φωτίζονταν κ' ἐνιωθε κανεὶς πὼς βρισκότανε στὸ στοιχεῖο του. Ἐτοίμαζε τὴν ἀντεπίθεση μὲ ὅλη τὴν ὁρμὴ πού αὐτὸς γνώριζε τόσο καλά νὰ ἐμψυχώνει. Κι ὅταν καμιά φορὰ γιὰ τὰ δράματά του ἀκουγότανε κανένας καλὸς λόγος ἢ δειλὸς ἔπαινος ἀπὸ τὸ ἀντίθετο στρατόπεδο, ὁ ἴδιος ἀγαναχτοῦσε. «Μᾶς ἐπαινοῦν», ἔλεγε, «δηλαδὴ ἀρχίζουμε νὰ ξεπέφτουμε». Γιατὶ οἱ ἀγῶνες δὲν τοῦ μαραΐνανε τὸ λογοτεχνικὸ του ταλέντο. Ἐγραψε διηγήματα πού μέσα σ' αὐτὰ σπαρταρᾶ κοινωνικὴ ἀλήθεια καὶ ζωὴ, συνταιριασμένες μ' ἕνα ἐλαφρὸ ρομαντισμὸ καὶ κάποια εὐθυμὴ γραμμὴ πού πάντα διακρίνεται στὸ βάθος. Μὰ καὶ πρωτότυπη ἐργασία φανέρωσε μὲ τὰ δράματά του, τόσο πού ὁ Ξε-

νόπουλος σὲ μιὰ του στοχαστικὴ μελέτη τονὲ θεώρησε ὡς τὸν πρῶτο δημιουργὸ τοῦ «Θεάτρου τῶν ἰδεῶν» στὴ λογοτεχνία μας.

Ὅταν ἕνας ζωγράφος τῆς ἐποχῆς καταπιάστηκε νὰ γελοιογραφήσῃ τὸ διευθυντὴ τοῦ «Νουμά» δὲν μπόρεσε νὰ μὴ σχεδιάσῃ στὸ πλάγι καὶ μιὰ μαγκούρα. Δὲν εἴτανε τὸ ρόπαλο τοῦ κουτσαβάκη, τὸ μπαστούνι τοῦ ἀγαθοῦ ἀστοῦ, τὸ ραβδί τοῦ λιμοκοντόρου. Εἴτανε ἡ σατυρικὴ μαγκούρα πού χτύπησε τὴ γλωσσικὴ πρόληψη, πού θρυμάτισε τὸν ἄγονο λογιωτατισμὸ, πού τσάκισε τὰ καθιερωμένα εἰδῶλα. Πρέπει βέβαια νὰ θυμηθοῦμε πὼς ἡ ἔκδοσις τοῦ «Νουμά» σημειώθηκε τὴν ἐποχὴ πού τὸ γλωσσικὸ ζήτημα εἶχε δημιουργήσει ταραχὲς στοὺς δρόμους καὶ εἶχε πάρει ὁρμὴ, ὀξύτητα, κρίση, χαρακτηριστικὴ στὰ χρόνια ἐκεῖνα. Ἐνας γιὰ τὸν νευρολόγος (νευρολόγιος κατὰ τὸ «Νουμά») προκήρυχνε μὲ ὄλο τὸ βάρος τῆς ἐπιστήμης πὼς οἱ δημοτικιστὲς εἶναι φρενοπαθεῖς. Σὲ ὅλη αὐτὴ τὴν ἐπίθεσις ἀπὸ τύπο, ἀπὸ δασκάλους, ἀπὸ διανοουμένους μανιακοὺς καθαρευουσιάνους, ὁ «Νουμάς» ἀντιπάλευε μὲ τὴ δύναμη τῆς πίστεως πού τὸν θέρμαινε, μὲ τὴ φρεσκάδα τῆς ἰδέας πού ὑπεράσπιζε, μὲ τὴν ἐλπίδα γιὰ τὸ φῶς πού προσπαθοῦσε νὰ βρεῖ μέσα στὴν πνευματικὴ αὐτὴ θολούρα.

Μὰ τὰ ἐπιστημονικὰ ὄπλα πού εἶχε στὴ διάθεσή του, μὲ ὅλη τὴν πολύτιμη συνεργασία γλωσσολόγων καὶ λογογράφων, δὲν μπορούσαν νὰ φέρουνε σὲ λογαριασμὸ τοὺς λογιωτάτους. Χρειαζότανε στὸν ἄδικο λόγο, ὁ σατυρικὸς ἀντίλογος. Καὶ ὁ «Νουμάς» καταπιάστηκε νὰ σατυρίζει τοὺς γλωσσαμύνητες, στιχουργώντας ἐπιγράμματα, σκαρώνοντας κωμωδίες καὶ ἄλλα εὐθυμογραφήματα. Ὁ μακαρίτης Μιστριώτης τυφλωμένος ἀπὸ ψευτοκλασικισμὸ καλοῦσε τοὺς «εὐ φρονούντας» ν' ἀντιδράσουν κατὰ τοῦ μαλλιαρισμοῦ. Καὶ ὁ «Νουμάς» ἀπαντοῦσε, μ' ἕνα ἐπίγραμμα γιὰ τὸ ψηλὸ κάπελο τοῦ ἀειμνήστου:

Μαῦροι ἀνεβαίνουνε κίτρινοι
στὴ σκουριασμένη μηχανή
πού στέκεσαι φοιγάρο.
Κ' ἐσὺ μὲ κείνηνε μαζί
— κι ἄς χάσκουν γύρω σου οἱ χαζοὶ —
τράβα λοιπὸν στὸ κάρο.

Σιγὰ σιγὰ ἡ σάτυρα τοῦ «Νουμά» ἐξελίχτηκε. Δὲν περισφιζότανε μόνο στὸ γλωσσικὸ ζήτημα. Ἀπλωνότανε. Καὶ τὰ θέματά της ζητοῦσε σὲ ὅλη τὴν κίνηση τῆς λογοτεχνικῆ τοῦ καιροῦ. Δὲν εἴτανε σάτυρα ἠθικολογικὴ μήτε πολιτικὴ, μὰ μονάχα φιλολογικὴ, πού ἀπὸ ἀνάγκη γινότανε συχνὰ προσωπικὴ, ἀφοῦ τίς φιλολογικὲς ἰδέες, σχολές, συστήματα τὰ πρόσωπα τίς φανερώνουν καὶ τίς ἀντιπροσωπεύουν. Ἐτσι χτύπησε τὸν τρόπο τῆς σκέψης τοῦ «λογιωτατισμοῦ»

δπως δνόμαζε τὸ δασκαλισμὸ ὁ Βαλαωρίτης καὶ κατάκρινε τὴ σχολαστικὴ μέθοδο, τὴν προγονοπληξία, τὸ χοντρὸ γούστο τοῦ κοινοῦ, γιὰ νὰ ὑπερασπίσει τὸ πνεῦμα τῆς νέας ἐποχῆς, τὰ δίκαια τοῦ ὀρθοῦ λόγου καὶ τὴ ζωντανὴ παράδοση τοῦ ἔθνους.

Ὁ «Νουμάς» δὲν εἶχε ὀρισμένη σατυρικὴ σελίδα, καὶ σὲ τοῦτο εἶχε πρωτοτυπήσει ἀπὸ τ' ἄλλα περιοδικὰ κ' ἐφημερίδες. Ἀνάφερνε τὰ φιλολογικὰ φαινόμενα καὶ πράγματα, τὰ ἔκρινε, τὰ σχολίαζε σύμφωνα μετὶς ἀρχές καὶ μετὶς ἰδέες ποὺ εἶχε γιὰ τὸ σκοπὸ καὶ τὸν προορισμὸ τῆς λογοτεχνίας στὴ ζωὴ. Γιὰ ἓνα νεοφανέρωτο βιβλίον, λόγου χάριν, ἢ θὰ ἔγραφε σύμφωνα μετὶς ἀξία τοῦ σοβαροῦ κριτικῆς ἀρθροῦ ἢ θὰ τὸ ἀποσιωποῦσε ὡς ἀνάξιον, ἢ θὰ περιλάβαινε τὸ συγγραφέα τοῦ πότε μ' ἔμμετρη, πότε μετὰ πεζῆ σάτυρα, κατὰ τὴν περίστασιν. Γιὰ τοῦτο πολλοὶ ἀποφεύγανε νὰ τοῦ στείλουν τὰ βιβλία τους μήπως κακομεταχειριστοῦνε.

Ὅταν ἓνας λόγιος ἔβγαλε τόμο μετὶς στίχους γραμμένους μέσα στὴ φυλακὴ, δπου ἔμεινε λίγο καιρὸ γιὰ πολιτικοὺς λόγους, ὁ «Νουμάς» τοῦ ὑποδέχτηκε τὸ βιβλίον μετὶς ἀκόλουθο ἐπίγραμμα.

* Ἄδικα σὲ φυλάκισαν
τότε ποὺ δὲν κακούργησες.
* Ὑστερα τὸ μετάνιωσες
κ' ἐπιάσες καὶ στιχοῦργησες.

Ἄλλοῦ διαβάζουμε τ' ἀκόλουθα: «Βυῆκε μιὰ καινούρια ἐφημερίδα μετὶς τίτλο: Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος, Διευθυντῆς τῆς εἶναι ὁ γνωστὸς Ἀθηναϊκὸς τύπος κ. Γ. Α. Νικολόπουλος καὶ στὸ πρῶτο πρῶτο φύλλον ρίχνεται λυσασμένα στοὺς δημοτικιστὰς: «Ἦνορθώθησαν, λέει, αἱ τρίχες τῆς κεφαλῆς μας ἐκ φρίκης κ.τ.λ. ἀναγνώσαντες ὅτι ἤρχισε καλλιεργουμένη ἡ ἰδέα τῆς διαδόσεως τῆς μαλλιαρῆς γλώσσης κ.τ.λ.»

Καὶ ὁ «Νουμάς» προσθέτει:

«Ψέματα! Ὁ κ. Νικολόπουλος εἶναι φαλακρὸς, κ' ἔτσι δὲν ἔχει τρίχες ποὺ νὰ μποροῦνε ν' ἀνορθωθοῦνε!»

Ὁ μακαρίτης καθηγητῆς Βάλβης ἔγραψε καὶ πολὺστιχο ποίημα κατὰ τῶν δημοτικιστῶν ποὺ τοὺς χαρακτήριζε ὡς ἀνδράποδα καὶ τὸ ἔστειλε στὸ «Νουμά» ποὺ ἀμέσως τὸ τύπωσε στὸ φύλλον του, γιὰ νὰ δικαιωθοῦν οἱ δυὸ μονάχα ἐπιγραμματικοὶ του «Ἐς Βάλβην» στίχοι:

* Ἐπεὶ τοι, λογιώτατε, καλῶς ποιῶν ξυγγράφεις
χαρτίῳ χρήσασθαι λεπτῷ εἶπέ τοις τυπογράφοις.

Μὰ ὁ «Νουμάς» ὕψωσε σὲ ἰδιαίτερο φιλολογικὸ εἶδος καὶ τὴν ἀλληλογραφία τοῦ φύλλον. Τὰ «Χωρὶς Γραμματόσημο» δὲν εἶναι ἡ συνηθισμένη ξερὴ καὶ ἀχαρὴ ἀνταπόκριση ποὺ στ' ἄλλα περιοδικὰ δὲν τὴ διαβάζουνε παρὰ μονάχα ὅσοι ἐνδιαφέρονται. Εἶναι ἀλληλογραφία μετὶς κέφι, μετὶς διάθεση καὶ χάριν, μετὶς ὅλη τὴ φιλολογικὴ κουσκουσουριά τῆς ἐποχῆς—τόσο ποὺ πολλοὶ παίρ-

νοντας στὸ χέρι τὸ φύλλον, τὸ ἀνοίγανε μετὶς περιέργεια νὰ διαβάσουν πρῶτα πρῶτα τὰ «Χωρὶς Γραμματόσημο». Ἐκεῖ βλέπουμε καὶ τέτοιου εἶδους ἀπάντηση, ἀντὶ γιὰ ξερὴ ἀρνηση, σὲ ὅσους φορτονότανε τὸ «Νουμά» νὰ τυπώσῃ τοὺς στίχους τους: «κ. Πετεινόπουλο. Τὸ ποίημά σου πολὺ... φτερωτὸ καὶ πέταξε μόνο του στὸ καλάθι. Κρίμα!»

Ὁ «Νουμάς» σατυρίζοντας ὄλους τοὺς ἄλλους, δὲν ἀφίνε ἀπειραχτοὺς καὶ τοὺς συνεργάτες του καὶ τὸν ἴδιο ἀκόμα τὸν ἑαυτοῦ. Κάποιος λογοτέχνης ποὺ εἶχε κακοπάθει ἀπὸ τὴν πολεμικὴ τοῦ «Νουμά» καὶ τῶν ποικιλῶνυμων συνεργατῶν του, ἔστειλε στὸ διευθυντῆ του—ποὺ φοροῦσε τότε ἓνα μακρὸ παλτὸ καὶ κρατοῦσε κομπολόϊ—τὸ ἀκόλουθο ἐπίγραμμα ποὺ δημοσιεύτηκε πρόθυμα.

Πελώριος βαδίζεις πρὸς τὸ μαρτυρολόγιον,
σ' ἀκολουθεῖ γαυγίζον σκυλολόγιον,
βαστᾶς στὸ χέρι μέγα κομβολόγιον
καὶ κάτου ἀπὸ τὸ ράσο ἀργυρολόγιον.

Ἄργυρολόγιον σήμαινε τὸ ταμεῖο τοῦ «Νουμά» ποὺ ἡ φήμη τὸ νόμιζε γεμάτο, ἐνῶ ἡ ἀλήθεια εἶναι πῶς συχνὰ εἶτανε πολὺ ἀχαμνὸ.

* * *

Ὁ Ζαχαρίας Παπαντωνίου στὴν ἐφημερίδα «Ἄστου»* ἔγραψε ἀρθρο ἐνδιαφέρον «γιὰ τὴν σκανδαλώδη ἐκείνην ἐβδομαδιαίαν ἐφημερίδα τὴν ὁποῖαν βγάζει ἓνας βουνοειδῆς καὶ τρομερὰν μαγκούραν κρατῶν συνάδελφος» καὶ διαπίστωνε τὸ ἀκόλουθο γεγονός: «Ὅτι ἓνα φύλλον τὸ ὁποῖον δὲν παρεδέχθη τίποτε ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ ἡμεῖς οἱ ἄλλοι παραδεχόμεθα, τὸ ὁποῖον ἔδειρε τὰς πεποιθήσεις μας, τὰς φιλίας μας, τὰς συνθήκας μας, τὰς ἰδέας μας, τὸ ὁποῖον ἐμάλωσεν, ἐγκρίνιασε, ἔκαμε καυγὰ μαζί μας, τὸ ὁποῖον μᾶς ἐτράβηξε τὰ αὐτιά, τὸ ὁποῖον δὲν ἐφοβήθη κανένα ἀπὸ μᾶς τοὺς παλληκαράδες, ἄτομα καὶ ομάδας, ἓνα φύλλον τέτοιο κατόρθωσε νὰ βγαίῃ τόσα χρόνια, ὁ δὲ διευθυντῆς του νὰ βγαίῃ ἐπίσης ἔξω ἀφρούρητος ἀπὸ τὴν χωροφυλακὴν καὶ ἐμπιστευόμενος τὴν ἀκεραιότητά του εἰς τὸν πατριωτισμὸν τῶν Ἑλλήνων».

Ἀληθινὰ ὁ Ταγκόπουλος δόθηκε ὀλόκληρος, δίχως ὑπολογισμὸ καὶ συγκατάβαση στὴν ἰδέα τοῦ δημοτικισμοῦ καὶ θύμωνε καὶ νευρίαζε ἅμα ἔβλεπε μερικοὺς ποὺ ἐχτιμοῦσε νὰ ὑποχωροῦνε συμβιβαστικά, γιὰτ' εἶτανε ἀνίκανος νὰ καταλάβῃ πῶς ἡ ζωὴ δὲν εἶναι γιὰ ὄλους ἀλύγιστη καὶ μονοκόματη, μὰ κάτι ποὺ ὑποτάσσεται συχνὰ στὴν περίστασιν καὶ στὴ διάθεσιν. «Δὲ θέλω», μᾶς ἔλεγε, «σοφοὺς. Θέλω ἀνθρώπους μετὰ χαρακτήρα». Γιὰ τοῦτο τιμοῦσε τὸν Παλαμά ποὺ τὰ χρόνια ἐκεῖνα ὁμολογοῦσε κάθε στιγμὴ τὴν ἀφοσίωσιν στὶς ἰδέας του

* Φύλλον 4 τοῦ Γενάρη 1907.

και για τοῦτο ἀκόμα θαύμαζε τὸν Ψυχάρη ποῦ ἡ στάση τῶν γλωσσαμυντόρων τὸν ἐμψύχωνε. Μὰ ὁ θαυμασμός του εἶταν ἔτοιμος νὰ προσφερθεῖ σὲ κάθε λογοτέχνη ποῦ ἐργαζότανε εἰλικρινά. Ὁ ἐνθουσιασμός του δὲν εἶτανε περιορισμένος. Δινότανε παντοῦ μὲ ἀπλοχεριά καὶ καλοσύνη καὶ ὁμως συχνὰ μὲ ζυγισμένη κρίση καὶ δικαιοσύνη. Καὶ πρέπει νὰ προστέσουμε πὼς ἡ προσφορά δὲν περιοριζότανε μόνο στὸν ἑαυτό του. Προετοίμασε ἰδεολογικὸ μαχητὴ καὶ τὸ παιδί του, τὸν Πάνο Ταγκόπουλο, προικισμένο μὲ ἀξιόλογα χαρίσματα γιὰ νὰ συνεχίσει τὸ «Νουμάς» τῆ στιγμῆ ποῦ αὐτὸς λύγισε κάτω ἀπὸ βαρῖα χτυπήματα τῆς μοίρας (1926). Μὰ ἡ μπόρα ἀνήλεη συνεπῆρε κατόπι ἀπὸ τὸ γερόκορμο δέντρο καὶ τὸ ἐλπιδοφόρο βλαστάρι (1931). «Κάθε ἰδεολογικὸς ἀγώνας» — σημείωνε ὁ Ταγκόπουλος — «εἶναι δράκος ἀχόρταγος καὶ θέλει νὰ φάει ζωὲς γιὰ νὰ χορτάσει».

Ἔτσι ὁ «Νουμάς» στάθηκε γιὰ μιὰ δλόκληρη γενεὰ τείχος γερὸ, ποῦ συντρίβονταν ἀπάνου του βαρβαρικὲς ἐπιδρομὲς κ' ἐναντιότητες καὶ γιὰ τοῦτο χρειάζονταν ὀπλίτες, ποῦ τὸν καιρὸ ἐκεῖνο δὲν περίσσευαν. Τὸ ἔργο καθενὸς χωριστὰ ἀπ' αὐτοὺς τοὺς ὀπλίτες, ἀν ἐξεταστεῖ μὲ αὐστηρότητα, μπορεῖ νὰ μὴ φαίνεται μεγάλο. Εἶναι ὁμως πολὺ μεγάλο τὸ συνολικὸ τους ἔργο, ποῦ λογαριάζεται ἀπὸ τ' ἀποτελέσματά του. Καὶ ὀπλίτες του στάθηκαν ἄντρες μὲ ἱστο-

ρικὰ ἀναστήματα ποῦ δὲν εἶναι τυχαῖα : Ὁ Ψυχάρης, ὁ Παλαμάς, ὁ Πάλλης, ὁ Ἐφταλιώτης, ὁ Φωτιάδης, ὁ Δραγούμης, ὁ Καρκαβίτσας, ὁ Χατζόπουλος, ὁ Βλαχογιάννης καὶ πόσοι ἄλλοι... Πότε ἄλλοτε ἡ λογοτεχνία μας εἶχε συγκεντρώσει σ' ἓνα φύλλο τόσο δυνατὲς φυσιογνωμίες καὶ εἶχε φανερώσει τόση παραδειγματικὴ ἀξία καὶ ζωντάνια ; Ποῦ ἄλλοῦ συναθροίστηκε τόσο τεράστιο πνευματικὸ ὕλικὸ καὶ σκοπιμότερα ἀνακινήθηκαν συστήματα καὶ ἰδέες ποικιλόμορφες ;

Γενικὰ τὸ ἔργο τοῦ «Νουμάς» εἶτανε συνθετικότερο ἀπ' ὅσο φαίνεται μὲ πρῶτο κοίταγμα. Ὁ ἀγώνας του εἶταν ἐπαναστατικὸς μαζὶ καὶ συντηρητικὸς. Ἐπαναστατικὸς, ἐναντίον στὰ καθιερωμένα ἀπὸ πλάνη καὶ κακὴ γνώμη. Συντηρητικὸς, γιὰτὶ ζητοῦσε τὴν ἀναγνώριση, τὴν ἀποκατάσταση σὲ δ,τι τὸ ἔθνος εἶχε πῶς πολῦτιμο, πῶς ἀληθινὸ καὶ πῶς ζωντανό. Τῆ δική του γλώσσα καὶ παράδοση, ποῦ ἐρχόντανε ἴσια ἀπὸ τὴν προαιώνια ζωὴ του.

Ὅπως κι ἂν εἶναι, ἀνεξάρτητα ἀπὸ κάθε συμπάθεια ἢ ἀντιπάθεια πρὸς τίς γνώμες καὶ τίς ἰδέες ποῦ στήριξε ὁ «Νουμάς», κανένας δὲ θὰ μπορέσει ν' ἀρνηθεῖ πὼς τὸ πέρασμά του θὰ μείνει σταθμὸς στὴν ἱστορία τῆς νέας μας λογοτεχνίας καὶ πὼς τὸ παράδειγμά του θὰ λογαριάζεται σὰ μιὰ νίκη τῆς πνευματικῆς μας δραστηριότητος καὶ τῆς ἐλληνικῆς ψυχῆς.

ΡΗΓΑΣ ΓΚΟΛΦΗΣ .

Ἁ ἰδρυτὴς τοῦ «Νουμάς».